

ИНФОРМАЦИЈА О ПРЕДМЕТНОМ ФОНДУ ЗАНАТА У ЕНТОГРАФСКОЈ ЗБИРЦИ ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ

I

У савременој музеологији музеји се третирају као својеврсни центри за научну документацију, а музејски предмети као специфични научни документи, као објекти помоћу којих се долази до одређених сазнања.¹ Самим тим намеће се потреба за што потпунијим и ефикаснијим информисањем јавности о садржају музејских збирки. Изложбеном делатношћу музеја ова потреба се само делимично задовољава. На сталним и пригодним експозицијама излаже се само мањи део богатих предметних фондова. У музеолошкој литератури се због тога често указује на неопходност других облика информисања о музејском материјалу, пре свега на значај приказивања збирки у музејским едицијама.²

Ова информација односи се на део предметног фонда Етнографске збирке Историјског музеја Србије. Уопштено речено, материјал који садржи ова збирка треба да послужи за илустрацију и тумачење традиционалног начина живота и традиционалне културе становништва настањеног на подручју Србије.³ Реч је, очигледно, о комплексној збирци која — да би одговорила предвиђеној намени — мора да садржи обиман и разнородан материјал. У њеним оквирима могу се издвојити мање или веће групе објеката које се односе на поједине области материјалне, социјалне и духовне културе. Неке од тих група су још увек непотпуне, друге представљају релативно заокружене тематске целине (на пример, текстил, покућанство, занати итд.) па се условно могу третирати и као посебне, самосталне збирке. Једну такву „збирку“ чине и предмети везани за занатску радиност (занатске радионице, занатски производи). Одабрали смо ову „збирку“ као предмет информације не само због њеног садржаја и обима, већ — пре свега — због функције коју има у излагачкој активности Историјског музеја. Информацијом су обухваћене следеће теме:

- 1) формирање збирке,
- 2) садашње стање збирке,
- 3) експозиционе функције збирке и
- 4) перспективе даљег развојка збирке.

¹ А. Бауер, *Музеологија*, „Музеологија“ 6, Загреб, 1967, 8, 11—13.

² Нпр., В. Шулиц, *Музејске збирке као извор научних информација за повијест свога краја*, „Музеологија“ 19, Загреб, 1975, 119.

³ Ж. Шкорић, *Етнографски предмети у историјским музејима*, Зборник Историјског музеја Србије 15—16, Београд, 1979, 146 и д.

II

Као што је на почетку излагања истакнуто, савремене музејске збирке третирају се као својеврсна научна документација. Зато њихово формирање не сме бити препуштено стихији. Профил збирки усаглашава се са програмском оријентацијом матичне музејске установе.⁴ Сагласно овоме, и формирање Етнографске збирке (и предметних фондова у њеним оквирима) заснива се на програмским и концептуалним смерницама рада Историјског музеја, односно на улози етнографског материјала која је тим смерницама дефинисана.

У концепцији се истиче да Историјски музеј својом делатношћу „треба да обухвати све важне процесе у развоју народа. Он мора тежити за сагледавањем и приказивањем јединственог историјског процеса, тако да се његови поједини аспекти (привреда, друштво, култура) проучавају и приказују у органској повезаности и узајамној условљености“.⁵ У границама овакве концепције, етнографски материјал није само илустрација традиционалне културе, већ много више од тога: помоћу њега се приказује културни аспект историјских збивања, културни оквири у којима се одвијају сложени историјски процеси.⁶

На наведеној експозиционој функцији етнографског материјала изграђени су основни критеријуми откупа етнографских предмета па, према томе, и критеријуми у формирању Збирке. Да би се, дакле, могла изградити што потпунија слика културног контекста, откуп је плански усмерен ка стварању комплетног фонда *основних типова* етнографских предмета на територији коју покрива делатност Музеја. При томе се избегава сувишно нагомилавање *варијантних примерака*, зато што би такви примерци оптеретили збирку а при томе не би имали одговарајућу експозициону функцију. По оваквим критеријумима откупљивани су и алати и производи занатске радиности на тлу Србије. Тако се у Етнографској збирци неће наћи две радионице истог заната, али ће се тежити комплетирању постојеће радионице. До дуплирања материјала може да дође само изузетно (на пример, ако је Музеј такав материјал добио на поклон).

У складу са потребом за систематским откупом, сачињен је детаљан план прибављања етнографских, самим тим и „занатских“ предмета. Међутим, финансијска ситуација Музеја не дозвољава плански, периодични откуп на терену. Откуп је зато везан за непосредне излагачке задатке ове музејске установе. При томе се — колико је то могуће — употпуњавају планом предвиђени оквири збирке.

⁴ А. Бауер, нав. дело, 15.

⁵ *Из анала Историјског музеја Србије*, Зборник Историјског музеја Србије 5, Београд, 1968, 140.

⁶ Ж. Шкорић, нав. дело, 144—146.

Предметни фонд заната у Етнографској збирци настао је управо на такав начин. Са прикупљањем ове врсте етнографског материјала почело се још 1970, када је прихваћена идеја о постављању изложбе на којој би био приказан развитак заната и еснафских организација у Србији, изложбе која је коначно реализована 1977. године. Откуп предмета везаних за ову привредну грану може се поделити у две етапе. Од 1969. до 1973. године овај етнографски материјал откупљиван је повремено, уз откуп етнографских предмета потребних за друге изложбе. У току 1975. и 1976. године организована су два велика теренска откупа намењена искључиво попуњавању поменутог предметног фонда. У овим приликама откупљени предмети чине језгро садашњег предметног фонда заната у Етнографској збирци (и у Историјском музеју уопште).

III

Познато је да тек каталогски обрађен музејски предмет постаје документ који има стварну научну и стручну вредност, односно постаје извор научних и стручних информација.⁷ Стога би и приказ неке збирке требало да буде приказ њеног каталогски обрађеног предметног фонда. Међутим, такав приказ обимног предметног фонда заната увелико би прешао овде дозвољене просторне границе. Ограничићемо се стога на сажетију, табеларну информацију о садржају овог фонда. Реч је, дакле, о некој врсти претходне информације. Табела треба да покаже врсте заната којима располаже збирка, садржај збирке, као и локалитет на коме су предмети откупљени. Временска димензија није у табели заступљена, јер скоро сви предмети потичу из друге половине XIX и прве половине XX века.

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ПРЕДМЕТНОГ ФОНДА ЗАНАТА У ЕТНОГРАФСКОЈ ЗБИРЦИ ИМС

Врста заната	Садржај	Локалитет (место, општина)
<i>Обрада метала</i>		
ковачки	радионица	Власотинци, Лесковац Шабац, Шабац Голубац, Голубац Штубик, Јабуковац Јањево, Липљан Бујановац, Бујановац

⁷ Б. Шулиц, нав. дело, 119.

Врста заната	Садржај ⁸	Локалитет (место, општина)
поткивачки	радионица	Штубик, Јабуковац
пушкарски	радионица	Власотинци, Лесковац Врање, Врање
ножарски	радионица	Ђаковица, Призрен Нови Пазар, Нови Пазар Призрен, Призрен Јањево, Липљан
кантарџијски	алат и производи	Нови Пазар, Нови Пазар
казанџијски	радионица	Куманово, Куманово Призрен, Призрен
браварски	алат и производи	Прешево, Прешево Призрен, Призрен Лубница, Јањево, Липљан
прстенџијски	радионица	Јањево, Липљан
кујунџијски	алат и производи	Јањево, Липљан
сајџијски	радионица	Сјеница, Нови Пазар Нови Пазар, Нови Пазар Призрен, Призрен Ђаковица, Ђаковица
<i>Обрада дрвета</i>		
дрводељски	радионица	Вучје, Лесковац
столарски	радионица	Београд, Палилула Ђаковица, Ђаковица
тесарски	алат и производи	Суви До, Тутин Коњина, Лебане
резбарско- дуборезачки	алат и производи	Призрен, Призрен
коларски	радионица	Голубац, Голубац Ђаковица, Ђаковица Коренита, Лозница Коњина, Лебане
корпарски	алат и производи	Призрен, Призрен Лозница, Лозница

⁸ Садржај предметног фонда везаног за поједине занате изражавамо у општим категоријама: (а) радионица и (б) поједини алати (производи). Под појмом „радионица“ подразумевамо такав предметни фонд који може да послужи за релативно заокружену реконструкцију једне занатске радионице (ту убрајамо и оне фондове којима недостају неки детаљи од секундарног значаја). Под појмом „поједини алати“ подразумевамо предметне фондове којима није могуће остварити реконструкцију радионице. То су фондови који захтевају даљу, планску допуну.

Врста заната	Садржај	Локалитет (место, општина)
бачварски	алат и производи	Злот, Бор
качарски	алат и производи	Суви До, Тутин Коренита, Лозница Лозница, Лозница Злот, Бор
коритарски	алат и производи	Штубик, Јабуковац
<i>Обрада текстила</i>		
мутавцијски	радионица	Власотинци, Власотинци Призрен, Призрен
бојацијски	радионица	Лесковац, Лесковац
абацијски	радионица	Београд, Стари град Баковица, Баковица Липљан, Липљан
кројачки	радионица	Баковица, Призрен Београд, Стари град Голубац, Голубац
кечецијски	алат и производи	Баковица, Баковица
позамантеријски	радионица	Београд, Палилула
јорганцијски	алат и производи	Београд, Палилула
<i>Обрада коже</i>		
кожарски	алат и производи	Призрен, Призрен
табачки	радионица	Баковица, Призрен Призрен, Призрен
опанчарски	радионица	Лозница, Лозница Баковица, Баковица, Лебане, Лебане Ниш, Ниш Пирот, Пирот Сјеница, Нови Пазар
обућарски	радионица	Власотинци, Лесковац Голубац, Голубац
сарачко-седларски	радионица	Сјеница, Нови Пазар Призрен, Призрен Баковица, Баковица Враце, Враце
<i>Обрада земље</i>		
грнчарски	радионица	Коренита, Лозница Злакуса, Чајетина Призрен, Призрен

Врста заната	Садржај	Локалитет (место, општина)
цигларски	алат	Шаркамен, Јабуковац
лулацијски	алат и производи	Призрен, Призрен Голубац, Голубац
<i>Обрада камена</i>		
клесарски	радионица	Сјеница, Нови Пазар Голубац, Голубац
каменорезачки	радионица	Семетљево, Чајетина
<i>Производња тране</i>		
воденичарски	радионица	Чубрељ, Србица Обајгора, Бајина Башта Сумраковац, Зајечар
пекарски	радионица	Баљевац, Рашка Београд, Стари град
касапски	радионица	Призрен, Призрен Сјеница, Нови Пазар Голубац, Голубац Београд
<i>Обрада других материјала</i>		
чешљарски	радионица	Лесковац, Лесковац
салерски	радионица	Враце, Враце
ужарски	радионица	Враце, Враце
стаклорезачки	алат	Јањево, Липљан
воскарски	алат	Ниш, Ниш
<i>Услужне делатности</i>		
зидарски	алат	Манастирци Набрђе Призрен, Призрен
берберски	радионица	Ђаковица, Ђаковица Голубац, Голубац Лесковац, Лесковац Рипањ, Рипањ

Као што је већ речено, приказани материјал Етнографске збирке чини језгро предметног фонда везаног за занатство у Историјском музеју Србије. Међутим, део фонда налази се и у другим збиркама Музеја. Тако су алати и производи средњовековних заната уклопљени у оквире Археолошке збирке, док је изван број заната, углавном из XVIII и XIX века, заступљен и у Збирци Економског факултета која је 1973. године уступљена Историјском музеју на трајно коришћење. У питању су предмети везани за обраду метала: поткивачки, лимарски, браварски,

кујунџијски, сајџијски, ситарски; обраду дрвета: нанулџијски, столарски, бачварски; обраду текстила: абацијски, терзијски, шеширџијски, кројачки; обраду коже: сарачко-седларски, опанчарски; обраду других материјала: воскарско-лецеџерски; и услужне делатности: бродоградитељски.

IV

Занатски алати и производи Етнографске збирке (као и одговарајући материјал у другим, горе поменутиим збиркама) имали су вишеструку улогу у експозицијама Историјског музеја. Они су представљали носећи експозициони материјал на изложби „Занати на тлу Србије кроз историју“. На овој изложби је кроз историјске епохе (праисторија, античко доба, средњи век, период османлијске власти, XIX век) приказан развитак заната и друштвеног положаја занатлија, као и промене у овој привредној грани које су настајале са изменом друштвеног уређења и општих привредних прилика током дугог временског раздобља.⁹ Изложба је отворена у Београду 1977. године, а затим приказана у Источном Берлину, Новом Саду, Смедереву и Крушевцу. У многим, иначе повољним приказима ове изложбе, посебно је истичана вредност и илустративност експозиционог материјала.

Занатски алати и производи излагани су и на неким другим изложбама Историјског музеја. Они су углавном коришћени као допунски, илустративни материјал. Тако су, на пример, на изложбама „Социјализам у Србији (1870—1919)“ и „Привреда Србије 1945—1950.“ овим предметима, уклопљеним у сложене предметне ансамбле, приказани поједини аспекти привредног развитка у наведеним периодима; на изложби „Светозар Марковић и његово доба“, занатским алатима илустровани су цитати којима се осветљавају основне мисли Светозара Марковића о потреби за удруживањем занатлија ради борбе против конкуренције великих капиталистичких предузећа итд. Занатски алати и производи из Етнографске збирке имаће значајну улогу и у предстојећој експозиционој делатности Историјског музеја. Предвиђено је да, поред сталне поставке, експонати овог фонда буду уклопљени и у неке изложбе које су тренутно у припреми (на пример, „Развој индустрије у Србији до првог светског рата“).

V

Не треба заборавити да једна збирка (односно предметни фонд) представља увек „отворен систем“, то јест систем који се може и мора даље развијати и употпуњавати.¹⁰ Сагласно овоме, испланирано је даље употпуњавање предметног фонда о коме је реч. Према том плану, биће извршен систематски откуп

⁹ Ђ. Петровић, *Изложба „Занати на тлу Србије кроз историју“*, Зборник Историјског музеја Србије 15—16, Београд, 1979, 191.

¹⁰ А. Бауер, нав. дело, 17; В. Шулиц, нав. дело, 116.

занатских радионица, односно појединих занатских алата и производа у наредном периоду, наравно, према начелима утврђеним у претходном излагању.

Ако предметни фонд схватимо превасходно као специфичан научни документ, онда такав фонд добија пуну вредност тек његовом научном обрадом. У том смислу се под развиконом фонда не подразумева само његово употпуњавање новим предметима, већ и развијање пратећег система научне информације.¹¹ Такав систем зависи од степена знања о дотичној проблематици. Што се тиче развитка занатске делатности у Србији, он још није у довољној мери проучен. Штавише, у литератури се не могу пронаћи ни задовољавајуће дескрипције појединих заната. Зато треба напоменути да даљи развико предметног фонда заната у Етнографској збирци Историјског музеја зависи не само од каталожке већ и од научне обраде појединих заната.

Жељка Шкорић

¹¹ Б. Шулиц, нав. дело, 119.